માસ્ટર્સ ડિગ્રી હવે નોકરીની ગેરંટી નથી!

જોબ માર્કેટમાં માસ્ટર્સ ડિગ્રી ધરાવતા લાખો યુવાનો બેરોજગારી અથવા 'અંડર-એમ્પ્લોયમેન્ટ'નો ભયાનક સામનો કરી રહ્યા છે!

લાખોનું દેવું, વર્ષોની મહેનત અને હાથમાં માત્ર કાગળનો ટુકડો!

વિકલ્પ

★ દીપક આશર

છેલ્લા કેટલાક દાયકાઓથી વૈશ્વિક સ્તરે એક વણલખ્યો નિયમ પ્રચલિત હતો- જો તમે કારકિર્દીમાં ઊંચા હોદ્દા, મોટું પેકેજ અને સુરક્ષિત ભવિષ્ય ઈચ્છો છો, તો ગ્રેજ્યુએશન પછી માસ્ટર્સ ડિગ્રી મેળવી લો. વાલીઓ પોતાના સંતાનોને ઉચ્ચ શિક્ષણ અપાવવા માટે જીવનભરની મૂડી હોમી દેતા હતા અને વિદ્યાર્થીઓ લાખો રૂપિયાની એજ્યુકેશન લોન લેતા અચકાતા નહોતા. પરંતુ, તાજેતરના વૈશ્વિક સંશોધનાત્મક અહેવાલો મુજબ, આ સમીકરણ હવે ધરમૂળથી બદલાઈ ગયું છે. આજે વિશ્વના સૌથી મોટા જોબ માર્કેટમાં માસ્ટર્સ ડિગ્રી ધરાવતા લાખો યુવાનો બેરોજગારી અથવા 'અંડર-એમ્પ્લોયમેન્ટ' (લાયકાત કરતાં નાની નોકરી મળવી)નો ભયાનક સામનો કરી રહ્યા છે. શૈક્ષણિક સંસ્થાઓની વ્યાપારીકરણની નીતિ, કોર્પોરેટ જગતની બદલાતી જરૂરિયાતો અને આર્ટિફિશિયલ ઈન્ટેલિજન્સ (એઆઈ)ના આગમનને કારણે ઉચ્ચ શિક્ષણનું આખું માળખું અત્યારે એક મોટા નાણાકીય પરપોટામાં ફેરવાઈ ગયું છે. આની પાછળના ક્યાં ક્યાં પરિબળો છે, આપણે આ વૈશ્વિક શૈક્ષણિક કટોકટીનું ૩૬૦-ડિગ્રી વિશ્લેષણ કરીશું.

સૌથી પહેલા સમજીએ, શૈક્ષણિક મોંઘવારી અને ઘટતું વળતર: જ્યારે કોઈ વિદ્યાર્થી ઉચ્ચ શિક્ષણમાં રોકાણ કરે છે, ત્યારે અર્થશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ તે આરઓઆઈ (રોકાણ પર વળતર)ની અપેક્ષા રાખે છે. પરંતુ, વર્તમાન ડેટા દર્શાવે છે કે માસ્ટર્સ ડિગ્રી હવે આર્થિક રીતે નુકસાનનો સોદો સાબિત થઈ રહી છે. અમેરિકા અને યુરોપના આંકડા દર્શાવે છે કે સરેરાશ માસ્ટર્સ ડિગ્રી મેળવનાર વિદ્યાર્થી પર અંદાજે ૫૦,૦૦૦ થી ૧,૦૦,૦૦૦ ડોલર (અંદાજે ૪૦ થી ૮૦ લાખ રૂપિયા)નું એજ્યુકેશન લોનનું દેવું હોય છે.

એક સમયે એવું માનવામાં આવતું હતું કે માસ્ટર્સ કરવાથી બેચલર ડિગ્રી ધારકો કરતાં ૩૦%થી ૫૦% વધુ પ્રારંભિક પગાર મળશે. પરંતુ, ૨૦૨૫-૨૦૨૬ના જોબ માર્કેટના ડેટા મુજબ, આ તફાવત ઘટીને માત્ર ૮% થી ૧૦% જ રહી ગયો છે. ઘણા કિસ્સાઓમાં માસ્ટર્સ કરેલા ઉમેદવારોને બેચલર્સ ડિગ્રી ધરાવતા અનુભવી યુવાનો જેટલો જ પગાર ઓફર કરવામાં આવી રહ્યો છે.

આ ઉપરાંત, શ્રમ બજારના વૈશ્વિક સર્વેક્ષણો અનુસાર, 'ઓવર-ક્વોલિફાઇડ' હોવાને કારણે પણ ઘણા યુવાનોને રીજેક્શનનો સામનો કરવો પડે છે. કંપનીઓનું માનવું છે કે માસ્ટર્સ કરેલી વ્યક્તિ વધુ પગાર માગશે, તેથી તેઓ બેચલર્સ ડિગ્રી ધારકોને નોકરી પર રાખવાનું વધુ પસંદ કરે છે. ખરેખર તો, કોર્પોરેટ જગતમાં મોટો શિફ્ટ આવ્યો છે. હવે 'ડિગ્રી-ફર્સ્ટ'થી 'સ્કિલ્સ-ફર્સ્ટ' મોડેલ વધારે ચાલે છે. વૈશ્વિક સ્તરે ગુગલ, એપલ, આઈબીએમ અને વૈશ્વિક બેંકિંગ સંસ્થાઓ જેવી દિગ્ગજ કંપનીઓએ પોતાની હાયરિંગ (નોકરી પર રાખવાની) પ્રક્રિયામાં ક્રાંતિકારી ફેરફારો કર્યા છે.

કંપનીઓ હવે રેઝ્યૂમેમાં કઈ યુનિવર્સિટીનું નામ લખેલું છે કે કઈ મોટી ડિગ્રી છે, તેના આધારે ઉમેદવારને શોર્ટલિસ્ટ નથી કરતી. તેના બદલે ઉમેદવાર પાસે વાસ્તવિક સમસ્યાઓ ઉકેલવાનું (એટલે કે પ્રોબ્લેમ સોલવિંગ), કોડિંગ, કટોકટી વ્યવસ્થાપન કે ડેટા એનાલિટિક્સનું કેટલું પ્રેક્ટિકલ નોલેજ છે, તે જોવામાં આવે છે.

જો કોઈ યુવાને ગ્રેજ્યુએશન પછી બે વર્ષ માસ્ટર્સ ડિગ્રી પાછળ અને લાખો રૂપિયાના ખર્ચ પાછળ વિતાવ્યા હોય, અને બીજા યુવાને તે બે વર્ષ કોઈ સ્ટાર્ટઅપ કે કંપનીમાં વાસ્તવિક પ્રોજેક્ટ્સ પર કામ કરીને વિતાવ્યા હોય, તો કંપનીઓ હવે અનુભવી યુવાનને પ્રાથમિકતા આપી રહી છે. કંપનીઓનું સ્પષ્ટ માનવું છે કે થિયરીકલ (સૈદ્ધાંતિક) જ્ઞાન કરતાં વાસ્તવિક ઓફિસ વાતાવરણનો અનુભવ વધુ કિંમતી છે.

આ કટોકટી પાછળ માત્ર જોબ માર્કેટ જવાબદાર નથી, પણ યુનિવર્સિટીઓની વ્યાપારી નીતિઓ પણ એટલી જ જવાબદાર છે. જેમ કે, નફાખોરીનું કેન્દ્ર. ઘણી આંતરરાષ્ટ્રીય અને સ્થાનિક યુનિવર્સિટીઓએ માસ્ટર્સ પ્રોગ્રામ્સને પોતાના 'કેશ કાઉન્ટર' બનાવી દીધા છે. બેચલર્સ પ્રોગ્રામમાં સીટો મર્યાદિત હોય છે અને નિયમન કડક હોય છે, પરંતુ માસ્ટર્સ અને ઓનલાઈન માસ્ટર્સ કોર્સીસમાં યુનિવર્સિટીઓ બેફામ એડમિશન આપે છે જેથી સંસ્થાનો નફો વધારી શકાય. ટેકનોલોજી અને બિઝનેસ મોડેલ દર છ મહિને બદલાઈ રહ્યા છે, જ્યારે યુનિવર્સિટીઓના માસ્ટર્સ કોર્સના સિલેબસ દાયકાઓ જૂના છે. પરિણામે, લાખો રૂપિયા ખર્ચીને બહાર પડતો વિદ્યાર્થી જ્યારે માર્કેટમાં જાય છે, ત્યારે તેને ખબર પડે છે કે તેણે જે ભણ્યું છે તેમાંથી મોટાભાગની વસ્તુઓ બજારમાં આઉટડેટેડ થઈ ચૂકી છે. આર્ટિફિશિયલ ઈન્ટેલિજન્સ અને શ્રમ બજારનો બદલાતો ચહેરો પણ આ માટે સૌથી મોટું કારણ છે. વર્ષ ૨૦૨૬માં જનરેટિવ એઆઈ અને ઓટોમેશન એટલા અદ્યતન થઈ ચૂક્યા છે કે મધ્યમ સ્તરની વાઈટ-કોલર નોકરીઓ (જેમાં સામાન્ય રીતે માસ્ટર્સ ડિગ્રી ધારકો જોડાતા હતા) ઝડપથી અદ્રશ્ય થઈ રહી છે.

અત્યારે એન્ટ્રી અને મિડ-લેવલ ઓટોમેશન ઈન ટ્રેન્ડ છે. રિસર્ચ કરવું, ડેટાનું વિશ્લેષણ કરવું, ફાયનાન્સિયલ મોડેલિંગ બનાવવું કે માર્કેટિંગ સ્ટ્રેટેજી તૈયાર કરવી, આ બધું જ કામ એઆઈ ટૂલ્સ મિનિટોમાં કરી આપે છે. તેથી, જે કામ માટે પહેલાં માસ્ટર્સ કરેલા ૩-૪ રિસર્ચર્સની જરૂર પડતી હતી, તે કામ હવે માત્ર એક સ્માર્ટ બેચલર ડિગ્રી ધરાવતો ઓપરેટર એઆઈની મદદથી કરી લે છે.

બીજું, નવા કૌશલ્યોની માગ ભરપૂર છે. હવે બજારને એવા લોકોની જરૂર છે જેઓ એઆઈ સિસ્ટમનું સંચાલન કરી શકે, નૈતિક નિર્ણયો લઈ શકે અને જેમનામાં ઉચ્ચ સ્તરની સંવેદનશીલતા અને ટીમ લીડરશિપ હોય. આ કૌશલ્યો કોઈ યુનિવર્સિટીના માસ્ટર્સ ક્લાસરૂમમાં શીખવી શકાતા નથી. આ બદલાતા આર્થિક ચક્રમાં સૌથી વધુ નુકસાન યુવા પેઢીના માનસિક સ્વાસ્થ્યને થઈ રહ્યું છે. લાખો રૂપિયા ખર્ચીને અને રાત-દિવસ મહેનત કરીને માસ્ટર્સ કર્યા પછી જ્યારે યુવાનોને સામાન્ય ઈન્ટર્નશિપ કે ઓછો પગાર ઓફર થાય છે, ત્યારે તેઓ ભયાનક હતાશા અને હીનતાની ભાવના અનુભવે છે. સામાજિક પ્રતિષ્ઠા ખાતર માસ્ટર્સ કરવા ગયેલા યુવાનો ૨૫-૨૬ વર્ષની ઉંમરે જ લાખોના દેવા નીચે દબાઈ જાય છે, જેથી તેઓ નવો બિઝનેસ શરૂ કરવાનું જોખમ પણ લઈ શકતા નથી. ભવિષ્યના શિક્ષણનો નવો રોડમેપ શું છે એ દરેક પેરન્ટ્સે સમજવાની જરૂર છે. જો માસ્ટર્સ ડિગ્રી હવે નોકરીની ગેરંટી નથી, તો પછી યુવાનોએ અને શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાએ શું કરવું જોઈએ?

૧. માઈક્રો-ક્રેડેન્શિયલ્સ અને શોર્ટ કોર્સીસ: ૨ વર્ષની લાંબી ડિગ્રી પાછળ સમય બગાડવાને બદલે ૩ થી ૬ મહિનાના સ્પેસિફિક એડવાન્સ કોર્સીસ કરવા જોઈએ, જેને જરૂરિયાત મુજબ અપગ્રેડ કરી શકાય.

૨. એજ્યુકેશનલ ઓડિટ: વાલીઓએ અને વિદ્યાર્થીઓએ કોઈ પણ ઉચ્ચ કોર્સ પસંદ કરતા પહેલાં તેનો વાસ્તવિક પ્લેસમેન્ટ ડેટા અને ભવિષ્યની માંગ તપાસવી અનિવાર્ય છે.

૩. ઉદ્યોગો અને યુનિવર્સિટીઓનું જોડાણ: યુનિવર્સિટીઓએ કોર્પોરેટ કંપનીઓ સાથે મળીને એવા કોર્સીસ ડિઝાઈન કરવા પડશે, જેમાં અભ્યાસનો ૫૦% હિસ્સો સીધો કંપનીની અંદર લાઈવ ટ્રેનિંગ સ્વરૂપે હોય.

હાલનો આ અહેવાલ સમગ્ર વિશ્વ માટે એક આંખ ઉઘાડનારો કિસ્સો છે. સમય બદલાઈ ચૂક્યો છે અને તેની સાથે સફળતાની વ્યાખ્યા પણ બદલાઈ છે. ડિગ્રી એ માત્ર એક કાગળનો ટુકડો છે જે તમને ઈન્ટરવ્યુના દરવાજા સુધી લાવી શકે છે, પણ નોકરી મેળવવા અને ટકાવી રાખવા માટે તમારા હાથનો હુન્નર અને મગજની તીક્ષ્ણતા જ કામ આવશે. ઉચ્ચ શિક્ષણ પાછળ આંધળો આર્થિક ખર્ચ કરવાનો ટ્રેન્ડ હવે બંધ થવો જોઈએ. નાણાકીય શિસ્ત અને વાસ્તવિક કૌશલ્યનો સમન્વય જ આવનારા સમયમાં વૈશ્વિક જોબ માર્કેટમાં ટકી રહેવાનો એકમાત્ર મજબૂત માર્ગ છે.